

ЗБОРНИК РАДОВА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

Књижевност

Јелена Ђ. Марићевић Балаћ
Азра А. Мушовић
Јелена И. Маринков
Јелена Г. Јевтић
Тијана Ј. Милентијевић

Језик

Драгана С. Новаков
и Реџеп Ш. Шкријељ
Марија Р. Боранијашевић
Емилија Д. Реџић

Историја

Александар С. Павловић
Мила М. Крнета
Глигор М. Самарџић
Милош М. Марсенић
Игор Ђ. Вукадиновић
Дејан Р. Гашић

Психологија

Јелена Ж. Суботић-Кривокапић,
Душан Ј. Ранђеловић
и Срећко Т. Потић
Ивана М. Зубић

Педагогија

Весна С. Радовановић,
Јасмина М. Ковачевић
и Ивана Д. Ристић
Јасна Љ. Парлић Божовић
и Драган С. Ценић

Филозофија

Александар Д. Ристески
Митар З. Недељковић

Прикази

Весна Д. Космајац
Невена Г. Настић
Невенка Ј. Поповић Шевић

ЗБОРНИК РАДОВА
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

UNIVERSITÉ DE PRIŠTINA / UNIVERSITY OF PRIŠTINA
FACULTÉ DE PHILOSOPHIE / FACULTY OF PHILOSOPHY

RECUEIL DE TRAVAUX

DE LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE
DE L'UNIVERSITÉ DE PRIŠTINA

COLLECTION OF PAPERS

OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY
OF THE UNIVERSITY OF PRIŠTINA

LI (2)/2021

KOSOVSKA MITROVICA

2021

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЗБОРНИК РАДОВА
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У ПРИШТИНИ

LI (2)/2021

КОСОВСКА МИТРОВИЦА
2021.

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ

ЈЕЛЕНА Ђ. МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ Збирка „Свиња је одличан пливач” (1971) Мирољуба Тодоровића у светлу српско-пољских веза.....	3
АЗРА А. МУШОВИЋ Симболика пчела у поетици Силвије Плат – између рационалног и инспирације	19
ЈЕЛЕНА И. МАРИНКОВ Аутопоетичко вајање Стевана Раичковића – песничка самосвест у циклусу Разговор са иловачом и песми „Из мрака те, песмо, зовем, из ничега“	37
ЈЕЛЕНА Г. ЈЕВТИЋ Обредни контекст преверавања у приповеци <i>Љуџа неман</i> Григорија Божовића	55
ТИЈАНА Ј. МИЛЕНТИЈЕВИЋ Песимизам Димитрија Кантакузина и српских модерниста Диса и Пандуровића (компаративна анализа).....	69

ЈЕЗИК

ДРАГАНА С. НОВАКОВ, РЕЏЕП Ш. ШКРИЈЕЉ Из антропонимије неких насеља на Пештеру на старим нишанима (XVIII и XIX век).....	87
МАРИЈА Р. БОРАНИЈАШЕВИЋ Значење изгубљено у преводу: проблеми досезања изоморфизма значања у преводу књиге <i>Кејџо исхрана</i>	117
ЕМИЛИЈА Д. РЕЏИЋ Лазарица у Сиринићкој жупи (реална и акциона компонента обреда).....	137

ИСТОРИЈА

АЛЕКСАНДАР С. ПАВЛОВИЋ Прослава Ђурена у Призренској Гори – прилог истраживању	159
МИЛА М. КРНЕТА Негативне представе византијских принцеца у српским средњовековним житијима.....	191

ГЛИГОР М. САМАРЦИЋ Проблем убикације путних станица Vellanis, Vindenaе и Ad Fines на римској комуникацији Lisus–Naisus (Горња Мезија)	211
МИЛОШ М. МАРСЕНИЋ Писмена припрема за час историје	225
ИГОР Ђ. ВУКАДИНОВИЋ Делатност албанске емиграције на западу према питању Косова и Метохије (1945–1969).....	237
ДЕЈАН Р. ГАШИЋ Антички мотиви и митолошке реминисценције византијског историописања XV века (прегледне наративне цртице)	257
ПСИХОЛОГИЈА	
ЈЕЛЕНА Ж. СУБОТИЋ-КРИВОКАПИЋ, ДУШАН Ј. РАНЂЕЛОВИЋ, СРЕЉКО Т. ПОТИЋ Базичне особине личности код пацијената са инфарктом миокарда.....	273
ИВАНА М. ЗУБИЋ Предикција менталне јачине спортиста на основу особина личности	295
ПЕДАГОГИЈА	
ВЕСНА С. РАДОВАНОВИЋ, ЈАСМИНА М. КОВАЧЕВИЋ, ИВАНА Д. РИСТИЋ Захтеви и потребе за титловањем аудио-визуелних садржаја намењених глувим и наглувим ученицима	323
ЈАСНА Љ. ПАРЛИЋ БОЖОВИЋ, ДРАГАН С. ЦЕНИЋ Традиционални и иновативни модели организације наставе у условима трајања пандемије ковида 19.....	339
ФИЛОЗОФИЈА	
АЛЕКСАНДАР Д. РИСТЕСКИ Сумњати срцем: дуализам супстанција у светлу Персове критике „Духа картезијанизма“	363
МИТАР З. НЕДЕЉКОВИЋ Проблем оправданости индуктивног закључивања	387
ИНФОРМАТИВНИ ПРИЛОЗИ, НАУЧНЕ КРИТИКЕ, НАУЧНЕ ПОЛЕМИКЕ, ОСВРТИ, ПРИКАЗИ	
ВЕСНА Д. КОСМАЈАЦ Значај књига Горажданске штампарије.....	411
НЕВЕНА Г. НАСТИЋ Социолошке маргиналије на савремене теме (огледи)	417

САДРЖАЈ

НЕВЕНКА Ј. ПОПОВИЋ ШЕВИЋ	
Нематеријално културно наслеђе – изазови и тенденције	423
Упутство за ауторе	431

ТИЈАНА Ј. МИЛЕНТИЈЕВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ
СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ПЕСИМИЗАМ ДИМИТРИЈА КАНТАКУЗИНА И СРПСКИХ МОДЕРНИСТА ДИСА И ПАНДУРОВИЋА (компаративна анализа)

САЖЕТАК. Иако се сматра да је песимизам, који је доминантни мотив поезије модерниста, настао под утицајем западних узора, не смемо заборавити да се он појављује још у српској књижевности средњег века. Мотиви пролазности живота, греха, ишчекивања смрти, очајања и страха могу се пратити од самих почетака формирања оригиналне српске књижевности и израз су различитих друштвених и историјских невоља које су захватале српски народ.

Циљ овог рада јесте испитивање начина на који се песимизам остварио у „Молитви Богородици“ Димитрија Кантакузина и песника српске модерне. Потреба за писањем овог рада произашла је из жеље да се утврди порекло утицаја мотива пролазности живота и смрти у поезији средњег века, с једне стране, и модернистичких песника, с друге стране.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: песимизам; српска средњовековна књижевност; симболисти; пролазност света; смрт.

¹ tijanamilosevic21@gmail.com

Рад је примљен 20. јануара 2021, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 6. јула 2021.

Српски духовни и културолошки хоризонти су одређени хришћанским наслеђем. Најосновнија људска потреба за стварањем произилази из жеље за духовним обликовањем, а то указује на сродност религије и уметности и истиче њихову међусобну зависност. У књижевности је, између осталих уметности, та међусобна веза, у свим временима, највидљивија, будући да их повезује писана реч.

За стару српску књижевност јасна је веза са хришћанским мотивима. Она настаје и развија се под утицајем Библије и светоотачких списа. Уколико поставимо питање да ли у оквиру поетичких тенденција XX века постоје есхатолошки мотиви, одговор се сам намеће бројношћу песничких дела чији су мисаони токови, иманентно окренути религији, призивали старе црквене форме, самим тиме и мотиве. Есхатолошке мотиве издвајамо јер они у себи сабирају византијско духовно наслеђе, из којег је стасала српска православна духовност, а на тој духовности се гради и савремена књижевност. Присуство есхатолошких мотива помаже нам да српску књижевност сагледамо у њеном континуитету², без обзира на често негирање традиције и наведене везе.

„И како то обично бива у свим превратима, нови писци су се трудили да што одлучније и потпуније забораве на своје претходнике, тачније да се нешто више удаље од наслеђа којем су природно припадали. Због тога се каснија, хотимична враћања на стару српску традицију, а до тога долази тек крајем XIX и у првој половини XX века, пре могу сматрати песничким посезањем за непознатом прошлошћу, неголи враћањем на старо. У ствари, ту појаву би најпре требало одредити као трагање за архетиповима који симболички могу преобликовати ново стваралаштво, везујући датог писца у исти мах непосредније за родно тле.“ (Поповић, 2001, стр. 477)

Такав однос нас упућује на промишљање сопственог духовног идентитета и формирање односа према сопственој културној традицији. Непрекината линија присуства есхатолошких мотива у српској књижевности указује и на сродност духовних доживљаја њихових аутора, као и на духовну сродност српских писаца средњег века и модерних песника.

² Александра Матић у раду *Есхатолошки мотиви лирске усмене џесништва* бави се транспозицијом есхатолошких мотива из хришћанске традиције, црквених проповеди и библијских текстова у усмено лирско песништво и тиме доказује присуство континуитета есхатолошких мотива не само у писаној већ и у усменој књижевности (Матић, 2017, стр. 455–468).

Стара српска књижевност је била сва у знаку есхатолошких мотива. Претрпевши утицаје библијске и патристичке књижевности, средњовековни писци су, како у поезији тако и у прози, достигли уметничке врхунце слутећи последња времена.

„Премда долази на 'крају' историје, есхатолошко Царство није резултат историјског процеса, односно не може се поистоветити са футурологијом. Последња стварност има за циљ не крај, него вечност, мењајући линеарну, хронолошку историчност, у вечну садашњост и подсећајући на есхатолошку будност верника, како би се досегло спасење.“ (Матић, 2017, стр. 457)

Први који у српску књижевност уноси есхатолошке мотиве јесте Свети Сава. Песнички ток који је обележен апокалиптичним знаком и који се одваја од светлосне поезије тог доба, почиње са Доментијаном, па преко Даниловог ученика, Инока Исаије, Атанасија Даскала Србина завршава са даскалом Стефаном Раваничанином. Есхатолошка митологија, међутим, не нестаје са српском средњовековном књижевношћу, већ се наставља у поезији савремених српских песника. Есхатолошке мотиве проналазимо у делу Лазе Костића, Милутина Бојића, Владислава Петковића Диса, Васка Попе, Миодрага Павловића и других песника XX века.

Најизразитији есхатолошки песник старе српске поезије јесте Димитрије Кантакузин, чији је есхатолошки трolist обојен духом последњег времена, личном и општом есхатологијом, крајем света и Другим Христовим доласком.

Као и код Димитрија Кантакузина тако и у српској књижевности симболизма евидентно је присуство есхатолошких мотива. Суморне слике света и незадовољства животом налазимо код песника симболиста без обзира на дотадашњу критику која се залаже за оптимизам и лепоту у сваком смислу. Време у коме се на нашој књижевној сцени појављују Сима Пандуровић и Владислав Петковић Дис је време прелома и време припреме за надолазећу авангарду.

Осећање „последњих времена“ и, нарочито, страшног суда живо је присутно у најзначајнијем делу Димитрија Кантакузина, „Молитви Богородици“.³ Песма је обојена тоном личне и опште есхатологије и обележена је стихом из *Прве њосланице Коринћанима* „пролази обличје овога свијета“ за који Сергеј Булгаков каже „да се читаво хришћанско осећање одређује овим есхатологизмом“ (Булгаков, 1991, стр. 257). Павел Евдокимов сматра да овај

стих поседује ону границу после које „рука Божија затвара у себи оно феноменолошко време и уздиже вишу хоризонталу“ (Евдокимов, 1992, стр. 14). Колико је изражена песникова есхатолошка свест говори то што Кантакузин преузима тај стих и готово га дословно цитира: *Пролази њако и обличје њој свеша*. Ту мисао могао је изговорити само песник који је својом визионарском поезијом дотакао поменути Евдокимовљевоу границу. У песниковој свести се свет у коме је живео већ испунио својом пролазношћу. Кантакузин је у „Молитви Богородици“ остварио естетички идеал пуноће света, а цитирани стих је доказ песникове свести о доласку последњих времена. Будући да је песник, Кантакузин нема разлога да буде експлицитан, па у „Молитви Богородици“ само синтетизује опште идеје које представљају доказ његовог несумњивог осећања скоре пропасти света. Иако не заборавља на „будуће свих нас страдање“, песник је ипак преокупиран сопственим гресима и страхом од Страшног суда. „Лична есхатологија смрти и загробног света до извесне мере потиснула је општу есхатологију другог доласка“ (Булгаков, 1991, стр. 157).

Испитивачи⁴ „Молитве Богородици“ сагласни су да постоје три основне теме ове песме: самооптуживање због грехова, страх од смрти и Страшног суда и обраћање Богородици за заштиту. „Песма богата преливима и појединостима садржи горепомену-те тематске линије, али се састоји и од низа мотивских јединица, те представља прави мозаик, необичан у новијој европској поезији, чак и у оној религиозној (шпанској, на пример), а није ни редовна појава у византијској многовековној песничкој традицији“ (Павловић, 2000, стр. 243).

И поред методолошких ограничења и терминолошких тешкоћа у проучавању религиозних димензија модерног песништва,

³ „Досадашња сазнања показала су да постоји укупно 43 српска, руска, бугарска и румунска преписа Кантакузинове *Молишве Богородици*, што говори о њеној знатној рукописној распрострањености какву имају само ретка дела српске средњовековне књижевности. Овој *Молишви* посвећена је богата литература кроз коју су разматрана бројна научна питања“ (Јовановић, 2013, стр. 139).

⁴ „То је најстрасније и најнепосредније изречена исповест у српској средњовековној књижевности и највећи култ који је у српској старој поезији указан Богородици поводом расуђивања о греху и смрти и човековој судбини“ (Кашанин, 1975, стр. 472). „Мотив Страшног суда, са другим сродним мотивима (грех, спасење), доминантан је у целој песми. Разлози не морају бити само индивидуални (у гресима песниковим), већ су условљени и једним општим осећањем наступања катаклизме“ (Бојовић, 2004, стр. 104).

настојаћемо да на примерима поезије Симе Пандуровића и Владислава Петковића Диса покажемо колику и какву улогу има есхатолошка књижевност у заснивању и остваривању њихових индивидуалних поетика. Кроз присуство есхатолошких мотива песници су трагали управо за оним искуствима која су се нудила као одговор на егзистенцијалистичка питања која су их опседали. Поред култа жене и култа прошлости, српски песници епохе модернизма највише песничке домете достижу певајући о одвајању живота од смрти, ништавилу и пролазности света и нескладу између друштва и појединца. Песимизам нипошто није био само одлика симболиста, али су трагична осећања код њих била присутна у толикој мери да трагизам постаје идејно језгро симболистичке поезије. „Трагични тонови и близина смрти у песнички простор српског симболизма нису доспели као наноси помодне филозофске плиме песимизма, нити као рефлeksi бодлеровских и поовских мрачних слутњи распадања, већ као плодови унутрашњег духовног континуитета“ (Палавестра, 1986, стр. 209). Теме које опседају српске симболисте су тама, кајање, смртна језа, смрт и страх од смрти, мртва драга, безизлазност живота, ништавило, визије оностраног и подземног света. Песници који својом радикалнијом поезијом не наилазе на одобравање књижевне критике, што указује на даље промене које захваћају поезију, свакако су били Сима Пандуровић и Владислав Петковић Дис.

Један од најзначајнијих песника српског модернизма, Сима Пандуровић је на самом почетку свог стваралаштва оптужен за декаденцију и болесни песимизам. Јован Скерлић је, поводом Пандуровићеве збирке *Посмрћине ѿчасѿи*, у чланку *Једна књижевна зараза*, истакао: „*Посмрћине ѿчасѿи* остављају на читаоца дунован утисак нечег врло тешког и врло мучног, као да је читаву ноћ провео крај мртваца, у задаху воштаних свећа и тела које се почиње распадати. *Посмрћине ѿчасѿи* чине прелаз од неурастеније у неуропатију, са литературе на клинику“ (Скерлић, 2019а, стр. 56). У односу према свету Пандуровић изражава апсолутни песимизам који је условљен уништеним амбицијама, разочарањем, неприхватањем. Упознавши поезију француских симболиста и модерниста, стварао је књижевни опус у складу са трагичним осећајем проклетства и урођеним нихилистичким расположењима. Сам песник је истицао и објашњавао свој песимизам тиме да сва велика књижевна дела морају у некој мери бити обојена

песимизмом, сетом и меланхолијом, и да је он одраз пишевог расположења.

Песник кога баналност садашњице, такође, одваја од живота био је Владислав Петковић Дис. Боемским начином живота, не-сигуран и оптерећен животним недаћама, Дис је остао изван друштвених норми и стекао епитет „уклетог песника“. Када се 1911. године појавила Дисова збирка *Ушйољене душе* Јован Скерлић је упутио критику кроз чланак *Лажни модернизам у српској књижевности*. По његовом мишљењу, Дис је боем и декадент који у неоригиналну српску поезију уноси не само нову ноту, но доноси и једно ново схватање, нов свет идеја, осећаја и осећања. [...] Дису је прошло тридесет година, и кад човек у том добу објављује такве књиге, од њега треба дићи руке (Скерлић, 2019б, стр. 98–122). Не штедећи песника, водећи књижевни критичар изрекао је грубе речи на рачун Дисових стихова, оценивши збирку као неоригиналну, одјек Бодлерових и Верленових стихова. Али, иако се могу пронаћи сличности између Дисове и Бодлерове поезије, Дис није имао узор међу француским симболистима, јер их није читао. За разлику од Пандуровића, Дис је самоникли песник српске модерне, декадент, песимист новог песничког израза. Недостатак песничке културе и непознавање страних језика, нису га спречили да сугестивније изрази преокупације песника тог доба: егзистенцијализам, пролазност и утамниченост живота, смрт и загробни живот. За непуних петнаест година стварања на српској књижевној сцени и са малим бројем песама, оставио је неизбрисиви траг у српској модерни.

Код сва три песника која ће бити укључена у анализу присутни су мотиви греха, страха од смрти, пролазности, избављења. У њиховом делу прожимају се лична и колективна есхатологија.

У „Молитви Богородици“ Димитрије Кантакузин говори о личној есхатологији и страдању због овоземаљских грехова. Реч је о страсном самоунижењу, оцрњивању самог себе, налажењу својих великих мана и грехова пред слушаоцем и сведоком који може да подари ослобођење од греха и да изазове осећај катарзе:

*Сав оскврњен и нечистиј јесам кукавни,
у пресима јесам, авај мени,
Сав одбачен, будући дезакони,
Сав свагда у преху до данас рабодшавши.*

(Кантакузин у: Грковић-Мејдор, прир., 1993, стр. 37)

Кантакузин грехове своје генерације „сублимирао је у лични грех. Општи страх од пропасти света песник транспонује у лични уметнички израз“ (Бојовић, 2004, стр. 144). И код Диса грех је присутан не само у самом песнику већ и у читавом друштву. Друштво уводи песника у грех. Неприхватање од стране друштва и средине, пуко преживљавање у свету пуном порока, доводи до самог песниковог утапања у порок алкохола, што видимо у песми „Пијанство“:

*Не марим да њијем ал сам њијан честїо.
У їраји без друїа, сам, крај њуне чаше.
Заборављам земљу, заборавим месїо
На коме се јади и њороци збраше.*

(Петковић Дис, 1970, стр. 31)

И за Симу Пандуровића свет је ћелија, пуна греха и разврата у којој је живот мука и бол:

*Јер, верујїе ми, свеї је мрак ћелије,
Где чашу нада оїтров їрелије,
У їрци дана, у луїању їом;
И свеї је їреха и разварїа дом,
Где влада луїеж или блудница,
И свеї је їешка, сїрашна лудница,
И долница, и їамница за родље,
И їужно, вечно, їрекоїано їродље!*

(Пандуровић, 1989, стр. 12)

Садашњост која је банална и несносна, мучи песника и он, из очајања што не може да промени друштво које је запало у монотону свакидашњицу, узвикује у песми „Данашњица: Само не ово, само не баналност!“.

Ни Димитрије Кантакузин се не задржава на личној грешности. Песник нас надаље уводи у свет у коме влада одвојеност и отпаднутост од Бога и од светих. Читав онај сабор „сродника и другова“ светаца и анђела којим је био окружен верник у средњем веку, песнику измиче и оставља га пред призором строгог и опустелог судишта.

Нико до тада са већом горчином није писао о умножењу грехова код мирјана и свештенства и у томе видео знаке краја. Он са жаљењем пише што су људи лишени Божје љубави, што су запали у искушења и позива их да се врате вери.

И савремени песник је разочаран светом у коме живи. О колективном посрнућу, политичким и социјалним (не)приликама

које су увелико утицале на формирање симболистичке визије света, Јокић пише: „Све су ово појаве које су добрим делом узроковале декадентност дела грађанске уметности, њену неполичност, и индиферентност и повлачење у своје личне песимистичке окири“ (Јокић, 1967, стр. 15). Свет трулежи и таме у коме нема места врлинама, Дис је приказао у песми „Наши дани“. У њој је видљиво осећање туге за прошлим данима, за некадашњим идеалима, за временима у коме је било и светлих часова:

*Развило се црно време ојадања,
Надујао шљам и разврати и пороци,
Подигло се шрули задох пројадања,
Умрли су сви хероји и пороци,
Развило се црно време ојадања.*

(Петковић Дис, 1970, стр. 180)

Проблем битисања или постојања мучи савременог човека. Песимистичко поимање егзистенције је све више узимало маха у европској књижевности. Тема пролазности и бесмисла опседа Симу Пандуровића:

*Распочиће нас беда, болест, смрт,
у живљу масу и несношљив смрад,
кад зине земној расјадања глаг
и свене наших њавих жеља врџ.*

(Пандуровић, 1989, стр. 13)

Кантакузин истиче да не постоји колективна свест о пролазности и релативности нашег времена и живота стихом: *Пролажење шото не знају мужи*. Осим што је релативно и код њега је овоземаљско време оптерећено таштином и сујетом, гресима и високоумљем:

*Да узридам неуздржања мноштво,
да узридам високоумље онолико,
да узридам сујетна промишљења,
да узридам њашину својевремску.*

(Кантакузин у: Грковић-Мејдор, прир., 1993, стр. 38)

Пролазност овоземаљског времена и његову релативност, Кантакузин обележава термином *рујање*:

*Пролазно је ово живљење и сујетно,
Пролази дрзо и рујање јесје.*

(Кантакузин у: Грковић-Мејдор, прир., 1993, стр. 40)

Живот је ругање и бесмисао, а једино извесно у животу је смрт. Опседнутост тамом, распадањем, труљењем и близином смрти присутно је у највећем броју Дисових песама, а горчина која продија из песме „Распадање“ наговештава песников критички однос према средини и друштву, безизлазности у којој је заглављен:

*Ја данас имам једно ѿруло време,
Маскиран ѿрок, разврати и незнање
...
С ѿресиола ѿајни и снова и звука
Ја сам се нашо ѿосред ниских сиѿрасиѿи.*

(Петковић Дис, 1970, стр. 180)

Савремени песник живи у трулом времену, у разврату и незнању. Зато Дис „на само себи својствен и јединствен и несвакидашњи начин, у својим делима, пева о смрти и последњим временима“ (Костић Тмушић, 2016, стр. 168). И средњовековни песник живи у сличном амбијенту, зато не види наду у издвљење након смрти:

*Не живи ми се ових дела живоиѿ,
не живим у добродетелѿима,
не чекам смрѿи снишљиве и кроѿке,
не чекам ни ѿо смрѿи ѿокој.*

(Кантакузин у: Грковић-Мејѿор, прир., 1993, стр. 40)

Са храброшћу Кантакузин предочава себи и другима читаву силу недаћа, злих духова и авети, које болестима почињу у овом грешном животу, затим најављује болне тренутке раздвајања тела и душе и онда тек настају муке онима којима нема спаса и који спасење нису заслужили. У сталном очекивању смрти и осећају дубине сопственог греха протичу дани покајниковог живота.

Сазнање саморазорења је права снага смрти која се у песнику несуздржане осећајности насељава још за живота, као и жеља да се медитацијом о смрти и покајањем очисти од греха:

*Пређе смрѿи мрѿав ваисѿину ја,
ѿређе суда савешћу осуђиван,
ѿређе мука мишљу у шкрѿушћу зуда
ѿређе конца мучиѿи се знам дез краја.*

(Кантакузин у: Грковић-Мејѿор, прир., 1993, стр. 39)

Разделница између овоземаљског и вечног јесте смрт, а након ње почиње нешто ново и непознато. За Кантакузина и само рођење је проблем, али тек секундарни. Њега окупира улазак у нови живот, а та неизвесност је и узрок нихилистичког односа према овоземаљском животу и доласку на овај свет:

*Зашио се удосиојих рођењем ја,
Зашио не поидох уледавши дан
Зашио ми се среиосије колена,
Зашио нейросвешийен и троду иредан.*

(Кантакузин у: Грковић-Мејдор, прир., 1993, стр. 40)

И Дис се у песми „Тамница“ дави питањем рођења. Рођењем је човек отргнут од звезда које су део преегзистенције, и само је њихов сјај задржао у очима. Земаљски живот је тамница у коју је песник бачен, без његове воље и знања, да робује законима и правилима друштва, да лута у бесмислу постојања:

*То је онај живои, иде сам њао и ја,
С невиних даљина, са очима звезда
И са сузом мојом шио несвесно сија
И жали, ко њица одорена инезда.
То је онај живои, иде сам њао и ја.*

(Петковић Дис, 1970, стр. 27)

Питања су иста и код једног и код другог песника, зашто је уопште дошло до рођења, зашто су удостојени таквог тренутка и један и други жале што су бачени у живот. Дис је „дио опседнут ништавилком, смрћу, болом и очајем, он је живот видео као тамницу“ (Ненин, 1998, стр. 17). Једини излаз је смрт, смрт је нада, али и спас. За Симу Пандуровића овај живот је рака, све води ка њој. Крај је ту, све је у духу погашених нада и осећања самртне језе:

*И крај већ шу је! Ноћ не диже крило,
И неће више дићи га над нама!
Средрнати покров просијором се влачи,
Чудан и моћан. Једна црна јама...
Ту ће нам ући жеља и сираси свака!
Сейно се небо облацима мрачи.
Лудоси, весеље! Рака! Рака! Рака!*

(Пандуровић, 1989, стр. 32)

Смрт је код песника увек ружна, и представља победу над човеком, зато је и живот тако ништаван, а опет једини излаз Сима

Пандуровић види управо у смрти, где ће престати све земаљске боли и неправде. Сав у сновиђењима, и песник „Нирване“ је сав у ништавилу, он губи битку и са садашњицом и са прошлошћу, све је мртво – мртва мора, мртав поглед, мртав ветар. Смрт долази као коначност, као победник над животом, а песник нема снаге да се бори јер је, као и све земаљско, пролазан. И за Диса смрт није крај и ништавило, она је нада могућност поновног сусрета, она је будућност. Тежња песника је да се прошлост и будућност сједине у том јединственом простору. Песник решење за овај живот без наде види у смрти:

*Сјава ми се. Још да лејне шело
У шај сумор, мршав, шило се вије.
У шу гушу, у ројаци, ојело,
Да шононе све шило било није.*

(Петковић Дис, 1999, стр. 75)

„Несумњиво је, дакле, да је Дисова опсесија смрћу доминантно обиљежила његов доживљај времена, а посебно однос прошлости, садашњости и будућности. Субјективизација времена и релативизација односа прошлост–будућност, ето, јавља се, захваљујући Дису, у српској лирици с почетка двадесетого вијека, када у свјетској књижевности постаје готова опсесија модерне прозе, превасходно романа. Дис је у том погледу био претеча и пјесник промјене.“ (Делић, 2002, стр. 84)

И за Кантакузина смрт је разделница која раздваја ово и оно будуће време. Такав нихилистички став опседа песника и он ове две категорије времена одваја смрћу и обележава прилозима *огавде* и *шамо*:

*Смрш шад насша љуша и конач
Смрш и разлучење скуша,
Смрш огавде шреводница на шамо,
Смрш у шамној ко ухода ноћи.*

(Кантакузин у: Грковић-Мејџор, прир., 1993, стр. 39)

Смрт је за сва три песника једини излаз од свакодневнице и греха који влада у овоземаљском животу. Али не само смрт, човек у овоземаљском животу може да се заштити и бекством у лудило. Бекство у лудило, као крајњи израз негације света и живота, кога срећемо и код Симе Пандуровића, присутан је у Дисовој поезији:

*Да л лудило ѿуѿ ди ѿказало,
Те ди ѿсто Бој - свемоћна сила!
Што свест ѿ неѿ омела је у шом,
Те ѿоима само до лудила?*

(Петковић Дис, 1970, стр. 70)

„Опседнут тамом, мрачним сазнањима, ништавилом, смрћу, болом и очајем, видећи живот као тамницу у којој је једина благод утешна питомост снова и халуцинантних сновиђења на граници између сна и јаве, Дис је певао песму дубоке меланхоличне спиритуалности“ (Палавестра, 1986, стр. 315). Све око пјесника је смрт и гроб његов, а једино је сан тај који *сија сва месѿа са ѿределом нага* (Петковић Дис, 1999, стр. 90) и једино у сну још он може да призове сјећање на тренутке испуњености и срећног незнања *ѿде живот мирише/ на крв и љубав и вео ѿноћу* (Петковић Дис, 1999, стр. 89).

У Пандуровићевој поезији, бекство од света и његова негација остварује се и прихватањем мотива лудила у песми „Светковина“ која је, по Скерлићевом мишљењу, пример болесне поезије и слављење лудила (Скерлић, 2019а, стр. 56):

*Сишли смо с ума у сјајан дан,
Провидан, дубок - нама драѿа знан,
И свейковасмо оцейљење ѿ
Од мука, сумње, времена и сто
Рана, што крваве их вређао је свей -
Љубави наше ѿлав и нежан цвей.*

(Пандуровић, 1989, стр. 67)

Иако представља вид негирања садашњости, „Светковина“ је заправо и љубавна песма која уздиже чисту и апсолутну љубав. Неспоразум двоје младих, заљубљених, са средином у којој живе су представљени у опозицији лудило–разум.

Као што се из наведеног види, есхатолошки мотиви повезују савремену српску књижевност са средњовековном књижевношћу. Узроке настанка есхатолошких мотива можемо пронаћи у историјским и друштвеним приликама, али и у религиозности самог бића. Средњовековни песник спас од ништавила и огреховљеног света тражи у вери коју изражава кроз исповедне и молитвене тонове. Разлога за песимизам у српском песништву на почетку XX века било је више: општи светски бол у духовима просвећених људи епохе, друштвено-политичке прилике, утицај паланачке скучености и тескобе, општа сумњичавост и скепти-

цизам, архетипско мишљење, осећање поражености и промашаја и својеврсни „национални песимизам“, који је био природна противтежа „националном оптимизму“ (Витошевић, 1975, стр. 166). Ако посматрамо поетику у делима писаца средњег века, у овом случају кроз књижевни опус Димитрија Кантакузина, и песника симболиста, уочава се да је мотив песимизма подједнако присутан у обе књижевне епохе, без обзира на велики временски раскорак међу њима.

Есхатолошки мотиви у делима српских модерниста, у овом случају, Диса и Пандуровића, присутни су на тематско-мотивском плану. Основни есхатолошки мотиви и основни садржаји средњовековне поетике присутни су код Диса и Пандуровића и тиме је успостављена веза са српском средњовековном књижевношћу. Средњовековно наслеђе открили смо на местима где је оно експлицитно видљиво, али и тамо где на први поглед није уочљиво.

Незадовољство и тражење одговора на основна егзистенцијална питања очекивани су за песнике средњег века, они су израз општег веровања доба, с обзиром на то да је у основи њихове поетике ишчекивање краја света, док је код модерниста последица унутрашњих немира и незадовољства. Али без обзира на време и поглед на свет, празнина и незадовољство овоземаљским воде песнике ка трансценденталном. Песници постављају питања и траже одговоре о крајњим стварима егзистенције, слутећи последња времена. Али за разлику од средњовековног песника, циљ модерног песника није служење култу и успостављање везе са духовношћу, већ песничко трагање и грађење естетских вредности уметничког света. Можемо да закључимо да се у систему српског модернизма, наслеђе средњовековног система конституише као одговор на песничко трагање, јер је трагање за одговорима о смислу живота у основи људске природе.

ИЗВОРИ

Витић, З. (прир.). (2005). *Антологија сјајне српске поезије*. Београд: Народна књига.

Грковић-Мејдор, Ј. (прир.). (1993). *Сјиси Димитрија Кантакузина и Владислава Грамаишика*. Стара српска књижевност у 24 књиге. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.

Пандуровић, С. (1989). *Песме*. Београд: Рад.

Петковић Дис, В. (1970). *Песме*. У: *Српска књижевност у сјајној књизи*. Нови Сад: Будућност.

Петковић Дис, В. (1999). *Песме*. Београд: Рад.

- ЛИТЕРАТУРА Бојовић, Д. (2004). *Српска есхајолошка књижевност*. Ниш: Центар за црквене студије.
- Булгаков, С. (1991). *Православље*. Нови Сад: Књижевна заједница.
- Витошевић, Д. (1975). *Српско њесништво I 1901–1914: раздобље, развој, обељежја*. Београд: Вук Караџић.
- Јовановић, Т. (2013). Три нова преписа Кантакузинове Молитве Богородици. *Прилози за књижевност, историју и фолклор*, 79, 139–162. Преузето са: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-6673/2013/0350-66731379139J.pdf>
- Јокић, Ј. (1967). *Симболизам*. Цетиње: Обод.
- Делић, Ј. (2002). Владислав Петковић Дис као пјесник промјене сензибилитета. У: Н. Петковић (ур.), *Дисова њезија* (53–107). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Евдокимов, П. (1992). *Од смрти ка животи*. Београд: Источник.
- Кашанин, М. (1975). *Стара српска књижевност у средњем веку*. Крагујевац: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Костић Тмушић, А. (2016). Мотив страдања у делу новобрдских књижевника XV века и песника Великог рата. У: Б. Јовановић (ур.), *Века српске Голубе* (1915–2015) (161–172). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Матић, А. (2017). Есхатолошки мотиви у лирском усменом песништву. *Црквене студије*, 14, 455–468. Преузето са: <https://crkvenestudije-churchstudies.com/index.php/studies/article/view/386/362>
- Ненин, М. (1998). Предговор и пропратни текстови. У: В. Петковић Дис, *Ујољене душе и Последње њесме*. Београд: ЗУНС.
- Павловић, М. (2000). *Оледи о народној и старој српској књижевности*. Београд: Просвета.
- Палавестра, П. (1986). *Историја модерне српске књижевности*. Београд: СКЗ.
- Поповић, Т. (2001). Српскословенско наслеђе и новија српска поезија. У: З. Витић, Т. Јовановић, И. Шпадијер, Ђ. Трифуновић (ур.), *Словенско средњовековно наслеђе, здорник њосвећен њрофесору Ђорђу Трифуновићу* (475–492). Београд: Чигоја штампа.
- Скерлић Ј. (2019а). Једна књижевна зараза. У: Ј. Ристић (ур.), *Писци и књије IV* (97–112). Београд: PortaLibris.
- Скерлић, Ј. (2019б). Лажни модернизам у српској књижевности. У: Ј. Ристић (ур.), *Писци и књије V* (98–122). Београд: PortaLibris.

TIJANA J. MILENTIJEVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

PESSIMISM OF DIMITRIJE KANTAKUZIN AND SERBIAN
MODERNISTS DIS AND PANDUROVIĆ
(COMPARATIVE ANALYSIS)

Although pessimism, which is the dominant motif of modernist poetry, is considered to have originated under the influence of Western models, we must not forget that it appeared in the Serbian literature of the Middle Ages. The motives of the transience of life, sin, anticipation of death, despair, and fear can be traced from the very beginnings of the formation of the original Serbian literature and were an expression of various social and historical troubles that gripped the Serbian people. This paper aims to examine how pessimism was realized in the poem *Molitva Bogorodici* by Dimitrij Kantakuzin and the poets of the Serbian modernism. The need to write this paper arose from the desire to determine the origin of the influence of the motif of the transience of life and death in the poetry of the Middle Ages on the one hand, and modernist poets, on the other.

KEYWORDS: pessimism; Serbian medieval literature; symbolist; the transience of the world; death.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons
Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of
the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence
(CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Зборник радова
Филозофског факултета Универзитета у Приштини
Број LI (2), 2021. година

Лектура и коректура
Анија Јанковић
Душан Сиџефановић
Сузана Сијојковић

Ликовно решење корица
Мирослава Карајанковић, академски сликар

Слог
Бодан Сијанојевић

Штампа
Graficolor DOO
Краљево

Тираж
80 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

378:159.9

ЗБОРНИК радова Филозофског факултета /

Универзитет у

Приштини = Recueil de travaux de la Faculté de philosophie / Université
de Priština = Collection of papers of the Faculty of philosophy / Faculty
of Philosophy ; главни и одговорни уредник Звездан Арсић. – 1990,
бр. 20- . – Косовска Митровица : Филозофски факултет Универзитета
у Приштини, 1990- (Краљево : Graficolor). – 25 cm

Тромесечно. – Текст на више светских језика; од 2015. год. бр. 3
увек на енгл. језику. – Је наставак: Buletin i punimeve të Fakultetit
filozofik = ISSN 0351-3750. – Преузео је: Зборник Филолошког
факултета у Приштини = ISSN 0354-7795. – Друго издање на другом
медијуму: Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у
Приштини (Online) = ISSN 2217-8082

ISSN 0354-3293 = Зборник радова Филозофског факултета –
Универзитет у Приштини

COBISS.SR-ID 10455311